

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לקראת ראש השנה תשפ"ו

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)

בראש השנה יכתבון - כמה יבראון

"ועשיתם עולה"

התורה אומרת: "וּבַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֲדָשׁ... יום תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם. וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה... פֶּרֶךְ בֶּקֶר אֶחָד, אֵיל אֶחָד, קִבְשִׁים בְּנֵי שָׁנָה שְׁבַע" (במדבר כט, א-ב). למה אומרת כאן התורה "ועשיתם עולה", ולא "והקרבתם עולה", כמו שנאמר בשאר מוספי המועדים? אומרים חז"ל: "אמר הקב"ה לישראל: מכיון שנכנסתם לפני לדין בראש השנה ויצאתם בשלום, מעלה אני עליכם כאילו נבראתם בריה חדשה!" (ירי' ר"ה פ"ד ה"ח) לכן נאמר "ועשיתם עולה" - כאילו נעשיתם מחדש.

יתר על כן: "ועשיתם עולה" נאמר בפסוק עוד לפני שנזכרו בו הפר האיל והכבשים. משמע, לא הבהמות הם העולה העיקרית של ראש השנה, אלא האדם עצמו! הבקרה העצמית מכל מום וחטא, כבקרת קרבן, שעל ידי זה אדם עושה עצמו כבריה חדשה (עי' משנ"ב סי' תקפ"א סק"ו), זהו הקרבן העיקרי שה' חפץ שנקריב לפניו בראש השנה! אם ע"י תשובה בראש השנה אנו נעשים כבריה חדשה, הרי שהתשובה צריכה באמת להיות כזו שנרגיש אחריה כאדם חדש, לא משועבד למוסכמות של אתמול. אם עד היום עשיתי כך וכך, זה לא מחייב שכך אמשיך לעשות גם הלאה. אם עשיתי דברים נכונים, אמשיך בעזרת ה' לעשות אותם. אבל דברים לא נכונים שעשיתי - השיגרה של אתמול לא תחייב אותי לעשות אותם גם היום. כי היום אני אדם חדש!

כוונת הקרבנות

למעשה, בכל קרבן שאדם מקריב, ההרגשה צריכה להיות כזו. שלא הבהמה היא הקרבן, אלא האדם עצמו הוא הקרבן. אדם שחטא ומביא קרבן, צריך להרגיש שאותו עצמו היה צריך לשחוט ולשרוף על המזבח. אלא מפני שה' מרחם עליו, נתן לו כפרה שיביא בהמה תחתיו¹ (רמב"ן ויקרא א, ט). וכן מי שלא חטא ומביא קרבן נדבה, צריך להרגיש שהיה רוצה בעצמו להשחט ולהשרוף על קידוש השם, להיות לרצון לה', אלא שה' לא רצה קרבן אדם, ולכן מקריבים רק בהמה. אפילו יצחק אבינו שהיה שלם יותר מכולנו, אפילו אותו הקב"ה לא רצה לקרבן. כל שכן שהוא לא רוצה אותנו, ולכן אין אנחנו יכולים להקריב את עצמנו לקרבן. רק בדבר אחד אנו יכולים לעשות עצמנו כקרבן באופן שיהיה לרצון לפני ה' - לבקר את עצמנו כקרבן ולעשות תשובה. זה ה' כן רוצה מאתנו. רחמנא ליבא בעי (עי' סנה' קו, ב), רוצה את הלב שלנו, זהו הקרבן העיקרי שה' רוצה שנקריב לפניו.

בספר "מגיד מישרים" - בו רשם ה"בית יוסף" את

הדברים שנאמרו לו ע"י המלאך המגיד שהיה רגיל להתגלות אליו - מובא פעמים רבות מאד, שהמלאך בישר ל"בית יוסף" שהוא עתיד להשרוף על קידוש השם. והנה, למעשה ה"בית יוסף" לא נהרג על קידוש השם, אלא נפטר על מיטתו בשיבה טובה. ומה עם ההבטחה של המלאך? איך יתכן שלא נתקיימה? יש שהסבירו, שדברי המלאך נתקיימו בלימוד התורה של הבית יוסף. הוא מסר עצמו כל כך על קיום התורה בישראל, חיבר את ה"כסף משנה", את ה"בית יוסף", את ה"שולחן ערוך", את ה"אבקת רוכל" - בזה הוא "נשרף" על קידוש השם.

כי רחמנא ליבא בעי (עי' סנה' קו, ב). ה' לא צריך את הבשר או את הדם של הנשרפים והנהרגים על קידוש שמו. ה' רוצה רק את ה"לב" שלהם. ואת ה"לב" - מסר ה"בית יוסף" בשלמות ללימוד התורה והפצתה². "כי חֶסֶד חִפְּצָתִי, וְלֹא זָבַח" (הושע ו, ו). ה' לא מחפש קרבנות, הוא מחפש את הלב, את המעשים הטובים. זהו אחד הדברים שכדאי להתעורר בהם לקראת יום הדין - "ועשיתם עולה". להשתדל לעשות עצמנו קרבן לה'. לא קרבן שחוט ושרוף ח"ו, אלא קרבן חי! קרבן שמקבל עליו עול מלכות שמים, ומקדיש את חייו לעבודת ה'.

"בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנֹכִי יִשְׁכֶּת"

בזוהר מובאת נקודה מעניינת וחשובה לגבי עבודת ראש השנה. הזוהר מביא את המעשה באלישע הנביא, שהתארח בביתו של האשה השונמית - שהיתה "אשה גדולה" (מל"ב ד, ח), ועשתה עמו חסדים רבים - ושאל אותה: "מָה לַעֲשׂוֹת לָךְ? הֲיֵשׁ לְדַבֵּר לָךְ אֶל הַמֶּלֶךְ או אֶל שֶׁר הַצְבָּא"? (שם, יג) ומבאר הזוהר, שאותו היום - ראש השנה היה, שנאמר: "וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה" (שם, יא), "ובכל אתר דכתיב 'וַיְהִי הַיּוֹם' - דא ראש השנה"³ (זוהר ח"ג רלא, א). שואל אפוא אלישע את האשה השונמית: "הֲיֵשׁ לְדַבֵּר לָךְ אֶל הַמֶּלֶךְ או אֶל שֶׁר הַצְבָּא"? כלומר: האם תרצי שאשא עבורך תפלה מיוחדת אל המלך המשפט, שתזכי היום בדין? - אומרת לו השונמית: "בְּתוֹךְ עַמִּי אֲנֹכִי יִשְׁכֶּת" (שם). לא מעוניינת שתתפלל עלי באופן פרטי. רק בתוך כלל ישראל. מדוע? - כי "בשעתא דדינא... אינון דאשתמודעין ורשימין בלחודייהו, אף על גב דזכאין אינון, אתפסין בקדמיתא. ועל דא, לא לבעי לאיניש לאתפרשא מבין עלמא לעלם, דבכל זמנא רחמי דקב"ה על עמא כולהו כחד..." (זוהר ח"ב מד, ב). [תרגום: בשעת הדין... אלו שנודעים ומתבלטים לפני הדין בפני עצמם, אע"פ שזכאים הם, הם נתפסים בתחילה. ולכן, אין ראוי לאדם לפרוש מן הציבור לעולם, כי בכל עת רחמיו של הקב"ה הם על העם כולו כאחד⁴].

"סימנים" בר"ה - למה אינם חשובים כניחוש

אחד מן המעשים שאנו עושים כדי לזכות בדין בראש השנה, הוא אכילת ה"סימנים". אוכלים קצת רמונים וקצת דבש, ועוד כמה דברים טובים, ומקוים שה' יחתום אותנו לשנה טובה ומתוקה. המאירי כבר שואל (ב"בית הבחירה" על מס' כריתות ו, א), למה אין כאן איסור של ניחוש? (ע"י ויקרא יט, כו וברש"י שם) בשלמא אם אני לומד תורה, מגיע לי שכר. אם אני נותן צדקה, מגיע לי שכר. אבל בשביל שאני אוכל קרא מגיע לי שכר? ! איך יכולה אכילת קרא או כרתי להשפיע שתהיה לי שנה טובה? כך שואל המאירי.

ותירץ, שאין הכוונה שבגלל שאכלתי פֶּרְתִי יִכְרְתוּ אויבינו, או בגלל שאכלתי תמרים יתמו שונאנו. אלא הכוונה היא "לעזור בו לבבו להנהיג טובה". להרגיש גם בזמן הסעודה, שהיום הוא יום קדוש ונורא, שבו עומד האדם לדין על כך שיסתלקו שונאיו, שיתמו עוונותיו, שנהיה לראש ולא לזנב, וכן שאר הענינים שהסימנים מרמזים עליהם; כדי שגם בזמן הסעודה לא יאכל כבן סורר ומורה ח"ו, אלא ירגיש את אימת יום הדין ויתפלל על הענינים שהסימנים מרמזים עליהם⁸ ("בית הבחירה" למאירי, שם). התפלה והבקשה והתעוררות הנפש בשעת אכילת הסימנים, הם אלו שיכולים להשפיע על הדין, ולא האכילה עצמה⁹. והקובע, כמובן, הוא הקב"ה. הוא לבדו קובע, ואין מי שיקבע חוץ ממנו. זוהי מלכות שמים שצריך להכיר בה, ולהתפלל שכולם יכירו בה.

מי זוכה לויתור בדין?

דברנו פעם על כך שהקב"ה אינו ותרן. "כל האומר הקב"ה ותרן הוא - יִתְּרוֹ חַיִּיר" (ב"ק ג, א). מי שחושב שיש ויתור אצל הקב"ה, הקב"ה אכן ינהג איתו במידת "וְתִרְנוֹת" מיוחדת, ויִתְּרוֹ על החיים שלו ח"ו. למה? כי יש חסד אצל הקב"ה, ויש רחמים, ויש הנהגות אחרות, אבל סתם ויתור - אין¹⁰. ומדוע? - כי ויתור הוא סתירה לתכלית הבריאה, שלא יצטרך אדם לאכול "נהמא דכסופא" (לחם חסד) בעולם הנצח¹¹. ולכן הכל חייב להיות במשפט, כפי שאומרת התורה בפרשתנו: "כִּי כָל דִּרְכֵּי מִשְׁפָּט" (דברים לב, ד).

מה בכל זאת אפשר לעשות כדי לזכות לויתור מסויים בדין? הרי אם יבואו איתנו במשפט וישפטו אותנו במלוא עומק הדין, לא נוכל לעמוד בדין. אין לנו סיכוי לזכות במשפט כזה. משפט ה' נוקב עד התהום - "מִשְׁפָּטֶיךָ תִּהְיוּם רָפָה" (תהלים לו, ז). אפילו אברהם יצחק ויעקב לא היו יכולים לעמוד בדין אם הקב"ה היה ממצה עמם את מלוא עומק הדין (ערכין יז, א), כל שכן אנחנו. אנו מוכרחים אפוא שיהגו איתנו במידת החסד, ויִתְּרוֹ לנו על מה שמגיע לנו על פי מידת הדין. אבל איך אפשר לבקש חסד מהקב"ה? הרי "כָּל דִּרְכֵּי מִשְׁפָּט" ! אין ויתורים!

עונה על כך הרמח"ל במסילה לישירים (פ"ט), ואומר כך: "זה פשוט, כי הקב"ה מורד מדה כנגד מדה, ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות, גם הוא בדינו ירחמוהו וימחלו לו עוונותיו בחסד, שהרי מחילה זו - דין הוא, כיון שהיא מדה כנגד מדתו". כלומר, היות וכל מידותיו של הקב"ה הן מדה כנגד מדה (סנה' צ, א), אם כן מי שבעצמו

וכתב על כך מו"ר הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל: "נורא ואיום! לא חפצה שיתפלל עבורה אלישע הנביא להצילה מדין ראש השנה, משום שעל ידי תפלת הנביא הלא תהיה מצויינת, וממילא לא תהיה מצטרפת לזכות הכלל. ואם כן, קל וחומר בן בנו של קל וחומר, מי שמעצמו - מבלי שיתפלל עבורו נביא גדול כאלישע, אך מפני גבהות לבו לבד - מתפרד הוא בלבבו ומחשיב את עצמו גדול ומצויין מאחרים, כמה מתרחק הוא מִתְּחִלָּה רחמיו ית', ומתדבק במידת הדין הקשה"⁵ ("מכתב מאלהיו" ח"א עמ' 125-124).

בראש השנה אדם צריך לראות את עצמו חלק מהכלל ישראל. בתוך הכלל ישראל גם הוא יזכה בע"ה בדין. אבל לא להזכיר את עצמו באופן פרטי.

"ככלבין דצווחין הב הב"

והנה, כל הנידון בין אלישע הנביא לשונמית היה, "אי אצטריך לך לגבי מלכא עלאה על עובדין די בִּדְרָךְ" (זוהר שם). כלומר, האם להתפלל לה' על המעשים שבִּדְרָךְ - שיכפר לה על המעשים הרעים, ויזכור לה את מעשיה הטובים, כדי שתזכה בדין. אבל בקשה פרטית, לבקש מה' שיפקוד אותה בבנים - על זה כלל לא דובר⁶.

מדוע? - כנראה בגלל דברי זוהר במקום אחר, שאומר, שאין ראוי לבקש ביום הדין בקשות פרטיות, שזהו בבחינת כלבים הצווחים "הב, הב" - הב לנו חיים, הב לנו מזונות, הב לנו סליחה וכפרה (תיקוני זוהר כב, א - הובא בסידור הגר"א בפתיחה לתפלת ראש השנה ד"ה והביטה). הרי כבר דברנו על כך, שראש השנה הוא יום המיועד להמלכת ה', ושזהו תוקף קדושת היום, ולכן חותמים בו בברכת קדושת היום - "מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון". ממילא, זה ורק זה צריך להיות תוכן תפלותינו בראש השנה, ש"ידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו", "ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך..."⁷. רק אלו הן הבקשות שלנו בר"ה, לא בקשות פרטיות.

הרי חלק מהמלכת הקב"ה עלינו צריך להיות, שנשאף להיות עבדים נאמנים למלך הזה. ומהו עבד נאמן? - עבד נאמן הוא זה שלא מבקש מאומה לעצמו, רק מה שנצרך לאדון, ומה שדרוש לְעַבְד כדי לשרת את האדון⁷. ממילא, בקשות פרטיות לא צריכות לבוא לידי ביטוי בראש השנה, שהרי יש בהן סתירה לעבודת היום.

אנו קוראים ביום השני של ר"ה את פרשת העקדה. לשם מה? - לא בשביל הקב"ה. הקב"ה זוכר את העקדה גם בלי זה. אנו קוראים אותה בשבילנו, כדי שאנחנו נזכור אותה, וכדי שתשמש כלקח עבורנו. שנגיש כמו יצחק אבינו בשעה שהלך לעקדה. כשיצחק אבינו הולך לעקדה, אין לא שום חשבונות שאיפות ורצונות בעניני עולם הזה, שהרי אחרי שישחט - אין לו עוד עסק עם העולם הזה. כך אנו צריכים להרגיש. כמובן, אנו מקוים שלא נצטרך להשחט ח"ו, וכמו שיצחק לא נדרש לזה לבסוף, אבל השאיפה שלנו צריכה להיות, שכל רצוננו יהיה - המלכת הקב"ה, וכל מה שדרוש לעבודה זו. לא שום דבר נוסף.

אלא יכול לעשות תשובה ולהתקרב בחזרה אל ה'. במקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין (ברכות לז, ב). גם אם אדם נכשל בדברים חמורים, ואפילו חמורים מאד, כל עוד הוא חי, יש אפשרות לתקן, ולהגיע לדרגות הכי עליונות ע"י תשובה.

יש גם זמנים המסוגלים לתשובה: "ד'רשו ה' בהמץ און, קראוהו בקיותו קרוב" (ישעיהו נה, ו) - אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים (ר"ה יח, א) [והם כוללים, כמובן, גם את ר"ה ויוה"כ עצמם] - שבהם קל יותר להשיג את הקב"ה בבחינת "טוב וסלח" (תהלים פו, ה) ולשוב בתשובה.¹⁵

חידוש גדול כתב המאירי, שממנו רואים עד כמה גדולה היא מתנת התשובה. חז"ל אומרים, שארבעה חילוקי כפרה יש: "עבר על עשה ושב - אינו זז משם עד שמוחלין לו. עבר על לא תעשה ושב - תשובה תולה, ויום הכפורים מכפר. עבר על כריתות ומיתות בית דין ושב - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסוריין ממרקין. אבל מי שיש חילול השם בידו - אין לו כח בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים לכפר, ולא ביסוריין למרק, אלא כולן תולין, ומיתה ממרקת" (יומא פו, א). ומחדש המאירי, ששלשה דברים אלו - יוה"כ ויסוריין ומיתה - לא נצרכו אלא כדי לעודד את האדם לעשות תשובה גמורה, כפי עומק החטא. אבל אם עשה תשובה גמורה - די בזה, ואינו צריך לשום דבר נוסף, "שלעולם אין הפרגוד ננעל בפני התשובה הגמורה" (מאירי שם). לא צריך יום כיפור, לא צריך יסורים ולא צריך יום המיתה. אם עושה תשובה גמורה ומתחרט בלב שלם על מה שעשה, ומקבל על עצמו בלב שלם שלא יעשה כך יותר - התשובה הגמורה מועילה בלי יסורים ובלי שום דבר נוסף. רק תשובה לבד ממרקת הכל.

צריך אפוא להשתמש בימים שנשארו, לנצל אותם כראוי ולשוב בתשובה, ובזכות זה נזכה להכתב ולהחתם לחיים טובים ולשלום עם כל בית ישראל, שנה טובה ומתוקה, אמן.

עושה חסד, הדין עצמו מחייב לעשות איתו חסד! ומי שבעצמו ויתר לאחרים, הקב"ה כבר יכול להיות ותן איתו, כי לגביו מדת המשפט מחייבת שווותו לו.

חז"ל הרי אמרו: "נשא עון ועבר על פשע" (מכה ז, יח), "למי נושא עון? - למי שעובר על פשע" (ר"ה יז, א; מגילה כח, א) [והגר"א גורס להיפך: "למי עובר על פשע? - למי שנושא עון"]¹² (הגהות הגר"א שם ושם). מי שבעצמו עובר על פשע למי שפשע נגדו, לא מקפיד עם אחרים, לא מדקדק עם אחרים, אזי הנהגת "מידה כנגד מידה" של הקב"ה מחייבת שגם איתו לא ידקדקו בדין, והקב"ה נושא וסולח לעוונותיו. וכתב רבינו יונה, שעצה זו היא "פתח תקוה נכבד מאד" (שערי תשובה שער א' אות כ"ח).

לפנינו אפוא סגולה גדולה ליום הדין, להיות ותרנים ובעלי חסד. זוהי הדרך שבה נוכל לזכות שינהגו עמנו בחסד בדין. לגרום לכך שהדין עצמו יחייב לוותר לנו, ע"י שנהיה אנו ותרנים לאחרים.

עוד עצה פשוטה מאד לזכות ביום הדין - פשוט, לברך יהודים! הקב"ה הרי הבטיח לאברהם אבינו, "ואצאך ממצרים" (בראשית יב, ג). כלומר, מי שמברך יהודי - הקב"ה מברכו¹³. כשאנו מאחלים זה לזה "שנה טובה", "גמר חתימה טובה" ושאר איחולים, בזה לבד אנו זוכים לברכות מפי ה'. כמובן, צריך לקיים את כל תרי"ג המצוות, אבל דבר אחד שקל מאד לקיים אותו - לברך יהודים! הרי הקב"ה מתנהג עם בריותיו במדה כנגד מדה. ממילא, מי שמברך יהודים, גם הוא עצמו מתברך מפי ה'.

מתנת התשובה

אבל יש עוד עצה חשובה מאד, וגם פשוטה, איך לזכות ביום הדין. והיא - לעשות תשובה. עצה זו, "לא בשמים הוא... ולא מעבר לים הוא..."¹⁴, אלא "קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו" (דברים ל, יב-יד), כפי שקראנו בתורה לא מזמן. התשובה היא מתנה נפלאה שנתן לנו הבורא, וחסד גדול שעשה עמנו ה', שמי שחטא - לא הולך לאיבוד,

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

**שנה טובה ומבורכת, שנת שלום ושלווה,
למורנו הרב שליט"א
לראש הישיבה שליט"א
לרבנן ותלמידיהן**

1. "כי כשהאדם חוטא, אין בחינתו בחינת אדם... ונעשה בהמה... לזה יביא דוגמת החוטא, שהוא בהמה" ("אור החיים" ויקרא ט, ח).
2. והרד"ל (במאמר "קדמות ספר הזוהר" ענף חמישי אות ד' ד"ה כי הנה) כתב לתרן, "שלא הוצרך הדבר כי אם שיזכרנו תמיד המגיד על זה, ויקבל הרב ב"י על עצמו הדבר למסור נפשו כשיבוא לידו בקרוב, ובזה יצא ידי חובת הכונה של המגיד, או שהיה בזה טעם אחר שלא נתקיים". [והביאור הראשון שכתב הרד"ל הוא כעין דברי החת"ס שתיירן את השאלה, איך יתכן שה' אמר לאברהם "קח נא את בנך... והעלהו לעולה", בעוד שהקב"ה כלל לא התכוין לזה שיצחק יהיה נקרב לעולה. והרי אין דרכו של הקב"ה לדבר שקרים ח"ו. ותיירן, כי "אדם הנותן נפשו לשחיטה והקטרה - הרי נפשו כולה כלי להשחית" [גם בלי שחיטה והקטרה בפועל], כי בחיים חירותו נדבק להשחית ע"י מחשבתו... וא"כ, היינו 'העלהו לעולה', והרי העלהו, והיה עולה! ומ"מ העלים הקב"ה מחשבה זו מאברהם ויצחק אע"פ שהיו חכמים גדולים, כי לולא שהעלים מהם סברא זו, לא היה מסירת נפש שלמה, כי ידע שלא ימות, על כן

- לא הבינו תוכן הדבר עד אחר מעשה" (ש"ת חת"ס או"ח ח"א סי' ר"ח ד"ה והנה כשאמר). הרי מבואר בחת"ס, שקבלה והסכמה אמיתית של אדם למות על קידוש השם - כמוה כמסירת נפש ממש, ואפשר להגיע ע"י קבלה כזו לאותן התוצאות כמו מי שמסר נפשו על קידוש השם בפועל ממש].
- ועי' תירוצים נוספים לאי התקיימות דברי המגיד במאמר מיוחד בענין זה שנתפרסם בקובץ "אסופות" (ח' - ניסן תש"ע).
3. כי "בכל אתר דכתיב 'ויהי' - איהו צער" (זוהר ח"ג רלא, א). כי תיבת "ויהי" מורכבת משתי תיבות, "ו"י" "הי", שהן לשונות של צער (עי' יחזקאל ב, י). ולכן גם "ויהי היום - יומא דאית ביה צער, ודא הוא ראש השנה, יומא דאית ביה דינא קשיא על עלמא" (זוהר ח"ג רלא, א).
4. וב"ש משמואל" (ר"ה עמ' מ"ב, ד"ה בענין וד"ה ויש לומר) ביאר ע"פ יסוד זה את תקנת רבי אבהו לתקוע תשר"ת תשר"ת ותר"ת גם יחד (ר"ה לר, א), וכפי שבאר רב האי גאון (הובא ברא"ש ר"ה פ"ד סי' י'), שמעיקר הדין היה אפשר לצאת בכל אחד מאופנים אלו בפני עצמו - תשר"ת, תשר"ת, או תר"ת - אלא שרצה רבי אבהו לאחד את המנהגים, שיהיו כל ישראל תוקעים באופן שווה, ולא יראה הדבר כאילו יש כאן מחלוקת. ובאר ה"ש משמואל, שעומק הכוונה בזה היה, שלא יראה כאילו מנהג אחד הוא עיקר, והאחרים - כפורשים מן הציבור, ומחמת הטעם שנתבאר בזוהר.
5. ועי' גם ח'י' אגרות למהר"ל (סוטה יג, ב ד"ה מפני שהנהיג עצמו ברבנות).
6. ומה שהנביא מְבַרֵךְ אה"כ: "למועד הזה כעת חיה אֶת חֲקֵקֶת בֵּן" (מל"ב ד, טז) - זו היתה רק ברכה שהאציל עליה, או נבואה שניתנה לו באותו רגע מן השמים לברכה כן. אך לא היתה כאן תפלה ופניה מצדו של אלישע אל הקב"ה.
7. יש מי שדקדק ואמר, שלכן אמרו בזוהר (זוהר חדש צז, ג), שהמתפלל בר"ה על עניניו הפרטיים הוא בבחינת "כלבין דאמרין ה ב ה ב" (ב' פעמים "הב"), כי זהו דוקא במי שמתפלל למו תרות, ומבקש עוד ועוד בלי גבול ("הב, הב"), גם מה שלא נצרך לו לעניני שמים. אבל כשמתפלל רק על צרכיו ההכרחיים, זהו כבר צורך שמים, והיא תפלה הגונה.
- [ולפ"ז יש ליישב איך התפללה חנה על בן בר"ה. די"ל שכונתה לא היתה לתועלת פרטית, מחמת שהתאווה ללדת בנים ולהיות אֵם, אלא לכבוד שמים, להעמיד תולדות עובדי ה', שילמדו תורה ויקיימו מצוות ויקדשו שם שמים. והוכיחה דבר זה במה שנדרה נדר ואמרה לה': "אִם רָאָה תִּרְאֶה בְּעֵינֵי אֶמְתָּךְ, וְיִכְרַמְנִי וְלֹא תִשָּׁפַח אֶת אֶמְתָּךְ, וְנִתְּנָה לְאֶמְתָּךְ זֶרַע אֲנָשִׁים - וְנִתְּנִי לָהּ פֶלֶא יְמֵי חַיִּי" (שמו"א א, יא). היא לא תשמור את הבן לעצמה, אלא תמסור אותו לה', כי לא עבור עצמה היא מבקשת בן, אלא לכבוד שמים. ומה שהשונמית לא בקשה על עצמה בר"ה באופן זה - אולי לא סמכא דעתה שכונתה נקיה לגמרי מנגיעות אישיות. משא"כ חנה, שהיתה נביאה (מגילה יד, א) - סמכא דעתה שמכונתה רק לשם שמים].
8. ויש שבארו את ענין הסימנים כך: הנה כל תפלה צריכה להיות בלחש, כדילפי' מחנה דכתיב בה "וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמָע" (ברכות לא, א). והטעם בזה, כדי שתהא משומרת מן החיצונים, שבהם כתיב "קְרָאוּ קוֹל גְּדוֹל" (מלא"א יח, כז), כי בית הסתרים אינו מקבל טומאה, ואין להם שליטה אלא במה שבגלוי. ובראש השנה שהוא זמן קטרוג צריך שימור ביותר, ולכן ביום זה התפלה היא בשופר, שהיא השמעת קול בלא דיבור כלל, והיא כעין תפלה ללא מילים שתעמוד לנו זכות עקדת יצחק. [עי' רש"י (ר"ה כו, ב ד"ה כמה) ותוס' (שם ד"ה של יעל) שכתבו דשופר של ר"ה בא לתפלה ולהזכיר העקדה; ומשום מילתא דתפלה דפתח ביה, נחלקו התנאים אי שופר פשוט עדיף או שופר כפוף עדיף, ע"ש]. ולכן תקנו חז"ל לתקוע על סדר התפלה, כי גם התקיעה היא תפלה - ללא מילים - וצַרְפוּת אל התפלה הנאמרת בפה. ועי' ר"ן (ר"ה ו: מדפי הרי"ף) דבירושלמי יהיב סימנא להא דאם הפכו ותקע בצד הרחב לא יצא, מדכתיב מן המצר קראתי י-ה, והיינו כנ"ל, שיש בתקיעה בחינה של "קראתי י-ה". ובשלטי גבורים (ט: מדפי הרי"ף בסוף העמוד) תייר, למה אין איסור כל תוסף במה שאנו תוקעים יותר ממה שאנו חייבים, כי "המרבח בתקיעות אינו אלא כמרבח בתפילה", ואין איסור בריבוי תפילה. זהו גם הביאור בלשון חתימת ברכת שופרות, "כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה וכו', ברוך שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים". דקשה לכאורה, מה פירוש הדבר שהקב"ה "שומע" ו"מאזין" לקול השופר, ומה שייך לשמוע קול תרועת עמו ישראל "ברחמים". אלא שתרועות השופר הם סוג של תפלה, ולפ"ז מובנים כל הלשונות הללו].
- וזוהר גם ענין הסימנים, דסימן הוא דבר שהוא למעלה מן הדיבור (שגם מי שאינו יכול לדבר, או שאין חבירו מבין לשונו, יכול לגלות רצונו ע"י סימנים שעושה בידי או בראשו), ועי' עשיית הסימנים אנו מרמזים לקב"ה על בקשותינו, שיכרתו שונאינו ושירבו זכויותינו וכו', והכל ללא מילים, רק בסימנים. וזהו שאמרו "סימנא מילתא" (בריתא ו, א); היינו - במקום מילים (עי' "בני יששכר", מאמרי חודש תשרי, מאמר ב' אות י').
- ונמצא גם לפי פירוש זה, שאכילת הסימנים היא סוג של תפלה, ועיקר כחם הוא בבחינת התפלה המרומזת בהם, ולא בעצם אכילתם.
9. על פי זה תייר השל"ה מה שקשה, "כי לשון רוביא מורה על יָרֵב, אבל איך נרמז שם שזכויותינו יָרֵבו, דלמא זכויות דעלמא? וכן בְּכַרְתִּי יכרתו שונאינו, איך נרמז שם שונאינו, דלמא ח"ו להפך? אלא הענין הוא, שאין שום רמז באכילת הפרי, רק הפרי הוא סימן שיזכור האדם ויתעורר בתשובה ויתפלל על הדבר הזה" (של"ה מסכת ראש השנה, נר מצוה עמוד הדין, דף ע' טור א' בדפוסים הראשונים ד"ה ז"ל הטור).
10. לכן, פסליחות (לפי מנהג בני אשכנז) מקדימים לומר "א-ל ארך אפים" קודם "א-ל מלך יושב על כסא רחמים". כי מידת הרחמים יסודה במידת ארך אפים; דמשום שה' מאריך אף, לכן הוא מרחם שלא להעניש מיד, אלא ממתיך לחוטא שיעשה תשובה, (ואם לא יעשה תשובה - יענישו לבסוף). אבל סתם רחמים - ליכא, דזהו כבר בכלל "כל האומר הקב"ה ותרן" וכו'.
11. ועי' בהקדמת רבינו נסים גאון לשי"ס (ד"ה והואיל - במהדרות "עוז והדר"), שביאר למה לא ברא אותנו הקב"ה מיד באותו עולם שכולו טוב וכולו ארוך, אלא בראנו בעולם הזה לעבדו ולגיע בתלמוד תורתו ולטרוח בעשית מצוותיו. וביאר, שהסיבה לזה היא, "כי כל טוב שמקבלו האדם בתורת שחר ובתורת ראוי ובתורת פרעון חוב, הוא יפה ומשובח ועדיף ומהודר מן הטוב שהוא מקבלו בתורת צדקה וגמילות חסד", ע"ש.
12. וטעם גירסא זו הוא, שהרי מצינו ש"עָזָן" הוא לשון מזיד, ו"פִּשְׁעָ" משמעותו מְרֵד, שהוא חמור מעון (יומא לו, ב). גם לשון "נושא" משמעו שהוא מרגיש ומתערעע על הדבר, אלא שבכל זאת הוא סובל אותו, ואילו "עובר" משמעו שאינו מרגיש בו כלל, וכאילו "עובר" לידו ואינו מרגיש בו. ולפי זה יתפרש המאמר כך: "למי נושא עון - למי שעובר על פשע". כלומר, אם האדם יעבור וימחול ולא ירגיש כלל את העלבון, גם אם חברו פשע ומרד נגדו להכעיסו - אז יהיה שכרו, שגם הקב"ה יסבול ולא יעניש אותו, אם יעשה נגדו איזה עון של מזיד, ולא כמורד. וזה קשה, שהרי לפ"ז נמצא שהקב"ה מודד לאדם זה במדה פחותה ממה שמדד אותו אדם לחברו. ולכן גורס הגר"א להפך: למי עובר על פשע - למי שנושא עון. היינו, דמי שהוא נושא וסובל את חברו שחטא וְעָוָה נגדו בלי מרד, שכרו יהיה, שגם אם יפול ח"ו בידי יצור וימרוד פעם נגד ה', בכל זאת יעבור לו הקב"ה על פשעו לגמרי. כי מידת טובו ית' מרובה ממידת טובו של בשר ודם.
- ועי' בביאור הגר"א על משלי (יט, יא), שכתב, שמדה זו - להיות מעביר על מידותיו, ולמחול לחבירו על מה שפשע נגדו - "זהו המעולה בכל המידות הטובות"!
13. עי' תוס' (חולין מט, א ד"ה ואברכה) ומשנ"ב (סי' ר"א ס"ק י"ד).
14. לדעת הרמב"ן (דברים ל, יא) הכוונה בפסוקים אלו היא למעשה התשובה. אבל רש"י פירש שהכוונה היא ללימוד התורה. וכן דעת הרמב"ם, שכתב בהקדמתו לפירוש המשנה: "כבר הודיענו על פי ה' שלא תבוא מאת ה' שום תורה זולת זו, והוא אמרו: לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה וכו', ולא מעבר לים היא [וכו']", כי קרוב אליך הדבר מאד בפניך ובלבבך. ואמרו בפניך ובלבבך, ר"ל המקראות הסדורות בפה, או הדינים הנלמדים בדרך העיון שהוא מכלל הכוחות הנמשכים מן הלב.
15. כמבואר בגמרא (ר"ה יח, א), שרק בימים אלו יכול היחיד לקרוע בתפלה גזר דין שנחתם עליו. [אבל ציבור יכולים לעשות כן בכל ימות השנה].